

Ars poeticám

– az elmúlt évek során velem készült beszélgetések részleteinek felhasználásával

„...Az ember életében minden életkorban megvan a zárt, kötelező rész, iskola, család, munka stb. Hogy a kötelezőn kívüli részt mivel tölti, abból egy másodpercet is mivel tölt, az már döntés kérdése. És ezeken a döntéseken múlik, hogy valaki milyen ember, hogyan viszonyul önmagához és a környezetéhez, hogy lesz-e érvényes mondandója, érvényes közlése.

...írói szempontból a legérdekesebb, hogy az én életemben minden döntés etikai, erkölcsi döntés elsősorban, és emiatt, amikor írok, ezt egy ilyen élet tapasztalatából teszem. Ami meghatározza, amit írok, írni tudok, írni akarok.

Nekem ahhoz bizonyos módon kell élnem az életemet, hogy írni akarjak. Mert ha nem úgy élném, akkor nem akarnék írni. Ha az ember a gyerekével, az őhöz leginkább tartozóval, a tőle leginkább függővel, a rá leginkább utalttal nem a legjobb tehetsége, a legjobb akarása, a legjobb szíve és esze szerint tenne mindent, akkor miért lenne értelme leírni egyetlen sort is? Bármit csak azért érdemes leírni, mert az ember gondolja valahogy a dolgokat, látja valahogy a dolgokat, érzi valahogy a dolgokat, ezek szerint él, s valami hirtelen olyan módon okoz benne feszültséget, hogy nem tudja másképp feloldani, mint hogy hagyja magából kiíródni. Valami megoldás az írásban akarja megmutatni magát, az elemek újra akarnak formálódni, a közlés szándékával. Ez mozgatja az embert. ...Az író közlendője nem más, mint a saját maga számára való megoldása.

...Tapasztalataim szerint én olyan könyveket írok, amelyek érintik az embereket. Amikor írni kezdek, mert kell, akkor írok. Nem írok sokat, mert csak akkor írok, amikor megindul belőlem. S ha ez megtörtént, azt megcsinálom. Fiam apját idézve, kipurgálom.” (Részletek Wutka Tamás beszélgetéséből Mátyus Alizzal. Agria, 2012, tél, 40–50.)

*

MÁTYUS ALIZ (1948) író, szociológus, szerkesztő.

„P. S.: Történt egy nagy változás, következett egy szakmai csend az életedben.

M. A.: Igen, 1988-ban megszületett a fiam. Úgy éltem végig az azt követő 12 évet, hogy a gyerekemre koncentráltam. Jó, ha az ember pontosan tudja, az életében az egyidejű dolgok között mi a fontosabb. Nincs olyan pálya, amelyik ne lenne megszakítható egy gyerek születése és felnevelése miatt. Én így gondoltam. Megjelent a leányszállás könyv, a falukutatásból származó könyvek, és akkor megálltam. Világos volt, hogy a szociográfiával való további foglalkozást fel kell adnom, vidékre utazásról szó sem lehet, egyéves korától egyedül neveltem a fiam. Később aztán – ami az írást illeti – adódott, hogy elmenjek a szépirodalom felé.

Az írásról tudtam, az semmivel nem foglalja le kevésbé az embert, mint egy gyerek, tapasztaltam a tanyatüzet követően, a Nádor utcai egyedüllétem alatt, hogy minden este úgy mentem haza a folytatandó könyvemhez, mint más ember a párjához, a családjához, mint akit várnak. Tehát én nem írtam Bence mellett. Jegyzeteket készítettem, de az nem foglalja le az embert, köti le a figyelmét, teszi folyton másra figyelni nem tudóvá. Bence igényelt engem, akarta, hogy játsszunk, olvassunk, hogy nézzem őt, figyeljem őt, hogy folyton vele és mellette legyek. Ő minden olyasmire, ami a mi kettősünket megzavarta, élénken reagált, azt megszüntetendő. Legszívesebben kikapcsolta volna a külvilágot az életünkből. Ezért is volt nagyon ideális hely a tanyánk. Ott aztán, ha úgy akartuk, napokon keresztül senkivel sem találkoztunk. ...16 éves koráig ez kiegészült még a közös utazásokkal, és akkor én mintegy visszavonulásként, újra foglalkozni kezdtem az írással” (40. év az intézetben, 100. lapszám, 10. könyv – Pordány Sarolta beszélgetése Mátyus Alizzal. Szín Közösségi Művelődés, a Nemzeti Művelődési Intézet folyóirata, 18. évfolyam, 6. szám, 2013. december, 7-11).

*

„– *Olvastuk, hogy falukutatói témákban is dolgozott. Mi volt ez a munka?*

– Az egyetem befejezése után Budapesten egy kultúrakutató és művelődési házak módszertanával foglalkozó intézetbe kerültem, ahol máig is dolgozom (Magyar Művelődési Intézet). Első munkám – szociológusként – egy pszichológussal együttműködve, munkásszálláson élő, textiliparban dolgozó, az ország különböző részeiről a fővárosba kerülő lányokkal folyt. Azt szerettük volna, ha némi autonómiára tesznek szert, ha nem tagadják meg családjukat és elszármazási helyüket (ahogy ez történt), s nem csak azzal foglalják el a napjaik munka mellett fennmaradó részét, ami a szállólakóktól a legkönnyebben eltanulható (misperint élni, szinte gyerekként, a „szabadsággal”, az egyént őrző, védő, nevelő család, falu hiányában).

Első könyvem, amit falukutatóként írtam, s a Magyarország felfedezése sorozatban jelent meg (a Terre Humaine sorozathoz hasonló), az itt megismert lányokról íródott, szociográfia, azaz irodalmi eszközökkel megformált, szociológiai tényekre alapozott írásmű. Végigjártam a lányok elszármazási helyét, faluját, a tanyát, ahonnan jöttek, megismertem a családjukat, s pontos képet festettem a fővárosi életükről. Nyugodtan nevezhetem az írást társadalomkri-

tikainak, aminek akkor értelmét láttam, hisz abban az időben még nem voltak nyilvánvalók a társadalmi történések, nyilvánvalóvá mindig csak azt tették, ami stimmel a szocialista elképzelésekhez és eszmékhez. (Ezért kellett Kemény Istvánnak, a magyar szegénységkutatónak Franciaországban leélni élete jó részét, szegénységet nem kutathatott, mert „az a szocializmusban nincs”. Csak hozzáteszem, akkora valóban nem volt, mint amekkorával ma rendelkezünk. Sajnos mindennek ára van.)

A következő könyveim, a szociográfiák is és a *Faluregény* címmel megjelent első regényem is úgy beszélnek a faluról és a maga-ura parasztokról (a kifejezés szociológiánkban tőlem származik), hogy mindenre sort keríték, ami abból a kultúrából eltanulandó. Így az emberi méltóság, az önérzet, az öntudat. Ezeknek a lehetőségét csak egy olyan emberi közeg adja meg, amelyik egyenlő feltételekkel kínál versenyt tagjainak, s a megbecsülés – ami a jobbnak, a leleményesebbnek, a felelősebbnek kijár, annak, aki többre viszi – személyiségépítő. (Ez nem volt a szocializmusban, mert az állam kivette az ember kezéből önmaga kezben tartásának, irányításának lehetőségét, s megalapozta ezt azzal, hogy káoszt teremtett. Azt hirdette, hogy legyen mindenkinek egyenlően, ezért megszüntette a magántulajdont, majd pedig olyan előnyöket teremtett, amelyek alapja a hatalom eszméihez és a hatalom birtokosaihoz való hűség volt. A kapitalizmus, ebben a stádiumában, amely hazánkra ma jellemző, hiába megengedő az egyén irányában, mégis csak kiszolgáltatottá tesz. A társadalom egyharmada nem lát jövőt maga előtt, s tényleg nincs is neki. Azok az emberi értékek, amelyek egészségesen mozgattak valaha egy falut (mint gazdálkodó emberi egységet), ma nem léteznek működtető erőként.

Falut tehát úgy kutattam, messze a fővárostól, sőt nagyvárostól is, a „világ végén”, fent a Zemplénben, hogy épségeket találhassak meg. Valójában egy, a „fejlődésnek” ki nem tett falu szolgált, nekem magamnak is, annak megismerésére, miben élhettek anyai nagyszüleim egy faluban (ugyan az ország másik felén, mert nyugaton), amikor még a föld a megélhetés alapja lehetett, a föld számának szaporítása pedig az elismerése.

– *Mi készítette az írásra?*

– Ma már ugyanaz készítet, ami gyerekkoromban. Hogy nekem írni jó. Annak idején még irodalomdolgozatok közben is ezt éreztem. Most pedig, ebben az új helyzetben, amikor felneveltem a fiamat, és újra megszólaltam, s szépirodalmat művelek, szintén. Második éve novellákkal jelenek meg úgy, hogy miközben önálló egységgé alkotom őket, építkezem is belőlük. Az így létrejövő novellafüzér – akár a *Kígyószisz* címmel tavaly megjelent, akár a *Kőmadár Zuglóban* címen idén megjelenő – mondható regénynek is. Bizonyos motívumok s azok kapcsolódásai, amelyek a könyveim egyfajta izgalmit adják, csak annak az embernek mutatkoznak meg, aki az egész könyvet elolvassa.

Közben azért írtam – elsősorban szociográfiát, de ha regényt is, közel a szociográfiához, mert el akartam mondani dolgokat valakik helyett, akik maguktól

nem mondták volna el (vonatkozik ez a fővárosba, textiliparba, munkásszállásra került lányokra), s el akartam mondani bizonyos dolgokat mindenkinek (faluról s az élet élehetőségéről, amit a tanyánk körül a Duna-Tisza közén, a Kiskunságban az őslakók még mindig élnek. Ezért is vettem tanyát, és épp ott, az első könyvem megírására kapott ösztöndíjból és szerzői honoráriumából. S ezért is mentem Bence fiammal már egyéves korától mindig oda, ha csak tehetjük, nyarakon, szünetekben, hétvégeken. Úgy gondolom, ő azért lett olyan tizenhét éves fiatalember, amilyen, mert megtanult a tanyán nézni, látni, megfigyelni és még dolgozni is. Ahogy annak értelme van. Az elvégezni valamit értelmében. Rendesen. Hogy abban örömet lelje az is, aki végzi, s az is, aki kapcsolatba kerül vele. Nem véletlenül emelem ki épp ezeket a dolgokat. Magyarországon ezzel van most a legnagyobb baj. Aki a legkisebb esélyt is lát rá, szeretne meggazdagodni, s azonnal. S ez az említett alapon nem megy.)

A szépirodalom mindig annak a legfontosabb, aki műveli. Ha azt mondhatjuk, hogy azt, aki elolvassa, megérintheti, nyugodtan mondhatjuk, hogy azt, aki írja, valósággal átgyúrja. Alkotni, az egy nagyon erőteljes tevékenység. Kapcsolatba kerülni egy alkotással – a hatás, a gondolás vagy a továbbgondolás értelmében – az egy szerencsés véletlen.

– *Fia, Bence szinte minden írásában jelen van. Mit jelent önnek az anyaság? Van-e különbség a Bence születése előtti és utáni írások között?*

– Bence 1988-ban született. Hogy az anyaság mit jelent nekem, talán az érzékelteti legjobban, ha arra hívom fel a figyelmet, hogy ezt követően – egészen a tavalyi újra megjelenésig – nem írtam. (Pontosítva: Bence kétéves koráig megírtam az *Anyá meghalt* című szépprózai könyvem, de ez úgy készült az egészen kicsi Bence mellett, hogy nagy részét nyáron a tanyán írtam, amikor Bence aludt. Napközben és esténként gyertyák mellett, a házba ugyanis nincs bevezetve a villany. A könyvet kihozta belőlem a felismerés, hogy Bence és köztem 40 év a korkülönbség, s hogy kell, hogy rögzítsek dolgokat a családukról, amihez ő bármikor nyúlhat.)

Az írás és a gyerekre figyelés – az én esetemben, de talán egyáltalán is – kizárják egymást. Talán ez úgy van, hogy vannak dolgok, amiket jól csinálni csak úgy lehet, ha az ember csak arra figyel. (Ez nem jelenti azt, hogy az ember ebben az esetben nem követ el hibát, néha nagyot is, de legalább az esélyt megadja magának, hogy jól csinálja.)

Hogy a múlt évben a *Kígyószisszel* és most a *Kőmadár Zuglóban* című könyvekkel – számomra – fontos módon és érvényesen tudtam megszólalni, az ennek a helyzetnek a következménye. Az történt ugyanis, hogy egy nyitott, társaságkedvelő ember – ez volnék én – egy zárkózott, elmélyülésre és szemlélődésre hajlamos gyerek „kísérőjeként” (mert hogy az anya-gyerek kapcsolatot ebben az értelemben csak a gyerek határozhatja meg, hisz csakis a felnőtt tud alkalmazkodni a más karakterű gyerekhez, a gyereket erre csak kényszeríteni lehetne) másképp élt, mint ahogy az belőle következett volna. S ez hatott. Ma más-

ként látok, mint tíz éve, s amennyiben, annyiban is írok másképp. A jelentősnek mondható változás alapja az élet, s benne az érzékelés, a megfigyelés ritmus-változásából következik. Ennek következtében más képek és máshogy jönnek írás közben.

A *Kőmadár Zuglóban* című, megjelenés előtt álló könyvem fülszövege idéz a *Heti Válasz* című lap Asszony gyerekekkel című, a *Kígyósziszt* ajánló írásából. „... Nem divat a mai magyar irodalomban ilyen egyenesen feltárulkozni, életről, halálról vallani, szépen, komolyan élni. S az életet az irodalom elé helyezni. Mátyus Aliz vékony könyvecskéjében többet mond el magáról, mint a régi nagy vallomásregények. Az olvasó pedig, akit lebilincsel az őszinteség és önismeret, ismeretlenül is barátjának érzi ezt az asszonyt a gyerekekkel” (*Heti Válasz*, V. évfolyam, 12. szám, 2005. március 24.).

– Mit jelent írónőnek lenni? A nők másképpen írnak?

– Írónőnek lenni – azt kell mondjam – lehetetlen, ha az illető nő anya és feleség, mégpedig igazi anya és igazi feleség. Ebben az ideáltipikus esetben ugyanis egy nő nem ír. Az anyasággal, a feleségséggel azonosulva, azt bizonyos minőségen művelve nincs rá lehetőség, és nincs is miért – egy hasonló, teljes embert kívánó tevékenységre – az írásra vállalkozni. De persze minden írónőnek van egy története, s abból (ki)látszik, miért lett (mégis) írónő.

Ha egy nő elsősorban író, akkor férfiakkal veheti fel a versenyt, ilyen volt nálunk Nemes Nagy Ágnes.

Ha egy nő anya (és feleség), akkor másképpen ír, mint egy férfi, s mint – az egyszerűség kedvéért – Nemes Nagy Ágnes. S általa olyan hang szólal meg az irodalomban (mert olyan tudás és tapasztalat használódik), amely női hang.” (Részlet a francia irodalmi folyóirat számára készült beszélgetésből Mátyus Alizzal, 2005.)

*

„Majd írok, ha lesz rá módom, máskor” – ezzel fejeztem be egy beszélgetést, amelyet ezen túl nem idéznék, mert egy helyzetemet – engem – sarokba szorítani akaró beszélgetés volt, de amelyik épp azért, mert nem az elfogadás, hanem a leleplezni akarás vitte előre, minden más beszélgetéshelyzetnél pontosabb válaszokat hozott ki belőlem.

Éppen csak ennek a zárómondatomnak a kifejtésére nem került sor, pedig fontos, hogy a „módom lesz rá” alkalmat befolyásolja, hogyha olyan jelenségekkel szembesülök, amelyek kiváltják belőlem az írást. Akkor ugyanis rögtön módom lesz rá, hogy írjak. Akkor az írás elnyeri fontosságát. Készítet az írásra, hogy bizonyos jelenség – általában társadalmi, hiszen falukutató szociológus múltam jó iskola volt a meglátásra – pontosná, pontosabbá tehető az által, ha megírom. Az élet így kínál állandóan mérlegelésre, döntésre való helyzeteket.

Van, hogy a különböző országos hálózatok építésében való részvételt tartom fontosabbnak, van, hogy az írást. Az első eset a túlsúlyosabb, mert megvan

bennem a készség, hogy a köz érdekeire gondoljak, és annak érdekében tegyek. Különösen azokon a területeken, amelyekről feltételezem, hogy mindannak ellenére, ami az elmúlt évtizedekben történt, és annak ellenére, ami az azt megelőző rendszerben, éledni képesek.

A falvakra és lakóikra volt és maradt életem során figyelmem. Manapság a polgárjog tudatának visszaszerzésében segédkezem leggyakrabban, és ehhez az kell, hogy emberek tevékennyé válására hasson motivációs tényező.

Amikor fiatal voltam, és az volt a meglátásom, hogy bizonyos társadalmi csoportokhoz tartozó egyének – bizonyos ideológiák gyakorlattá válása következtében – nem azt az utat járják be, mint ami számukra jó lenne, értük szóltam meg. Helyettük mondtam el mindent, amiben bízhattam, hogy átlátják helyzetüket: a falukból, a parasztszülők mellől, egy értéktartó világból jöttek a nagyvárosba, ahol az életük mozgatója, a mintakövetés miatt, a korábbi leány szállói lányok által kialakított nagyvárosi életforma követésére predestináltak. Akartam, hogy megértsék, mi közik van a történetekhez, amelyeknek az alapjai. Hogy a helyzetfelismerés döntéseket hozzon. Egyben állítsa meg a további – a gyár érdekeit jól képviselő, a szülőket megnyugtató, a falvakba utazó munkaszervezők hatására meginduló – lányokat. Annak idején ennyit láttam elvégezhetőnek, elvégzendőnek.

Írói ars poeticám – minden időben – egy értelmiségi helyzet vállalásának következményeként formálódott, amelyről bennem az a tudat, egyben kötelességtudat alakult ki, hogy – lehetőségei, adottságai vagy bármely más ok következtében ezt a társadalmi helyet betöltve – egy értelmiséginek dolga meglátásainak eszközként adása az arra szorulóknak, azt használni tudóknak. Ha ezen a területen tudok megszólalni, akkor megszólalok. Ebben az esetben írásra vagyok motivált elsősorban és nem más, egyéb értelmiségi tevékenységre. Céлом, hogy hassak emberek élethalakítására, életminőségére. Ha erre az írás a jó eszköz, akkor írok, ha más eszközöket látok célravezetőbbnek, azokon a területeken leszek tevékeny. Egyszer – még fiatalon – végtelenül felháborított egy filozófus kijelentése, miszerint a minőségi élet feltétele a filozófiával foglalkozás, és hogy a filozófia a kevesek kiváltsága. Tudom, hogy az irodalommal élni is feltétele a minőségi életnek, és természetesen nincs meg bennem a kívülállás arisztokratizmusa, tehát biztos vagyok benne, hogy kellene emberek, közvetítők, akik értékválasztások alapján foglalkoznak azzal, hogy az irodalom ne legyen kevesek kiváltsága, az emberek tudják meg az irodalom értékét, és jusson el hozzájuk az az irodalom, amelyik minőségüket befolyásolhatja.

Ha valami van, ami az emberért való, kell, hogy legyen egy méltó közvetítő közege, amelyik minőségében nem rosszabb az alkotókénál – egyébként nem érhető el hatás. Kell az irodalmat – mondhatom így – eszközzé téve, tevékenységbe ágyazottan, szerepét hatni tudásán keresztül megteremtve, célba juttatni. (Csak zárójelben: és minden művészetet, amelyik képes szólni az emberhez – ezt azért különböztetem meg a nem képestől, mert meglátásom szerint, különböző művészeti ágak különböző időszakokban különbözőképpen képesek – e szerint – adekvát módon megszólalni.)

A szociográfia a hetvenes évek végén, nyolcvanas évek elején olvasott műfaj volt, de nem azok által, akiknek íródott. Azok az írók, akik azzal is foglalkoztak, hogy eljusson könyvük azokhoz is, akiknek azt a jelentést hordozza, amiért íródott, ki kellett találni a csatornákat, az azon keresztül hatni tudó tevékenységeket, kapcsolatrendszereket kellett építsenek. El kellett érni, hogy közvetítő közegként belépjenek olyan emberek, akiket ismernek, akiknek saját közegükben szavuk és hitelük van, akikre odafigyelnek akár kisugárzásuk, akár lényük bármely vonzó tulajdonsága miatt.

Amíg szociográfiát írtam – második témám egy maga ura parasztfalu volt, máig érvényes és hatni tudó működtetőkkel –, egyszerűen megállapítható volt, mire tettem és miért a hangsúlyt. Miután a szépirodalom írásához elégséges életanyaggal rendelkeztem, és érzékeltem a társadalmi változásokban a családhoz, azon belül a szülők egymáshoz való viszonyában és a gyerekekhez való viszonyban kialakultakat, és mert életem nagy változásához, gyerekem megszületéséhez és neveléséhez élmény kötődött, olyan területen volt késztetésem megszólalni, amiről azért is akartam minél többet elmondani, mert azt életem egy hosszú időszakában nélkülöztem, azaz nőként nem volt anyaságélményem. És minden elképzelésemet megcáfolón, gyerekeket, első évét leszámítva, egyedül neveltem fel. Aminek ellenére, minden tapasztalatom megcáfolta azt a Kelenföldön, egy lakótelepi homokozóban, anyák között lezajlott, általam hallott beszélgetést, hogy unatkoznak a gyerekek mellett, hogy unalmas számukra a napnak az a része, amelyik csak velük zajlik.

Amikor már adódott, hogy írjak anya-gyerekek és tágabban a családtagok egymás közötti viszonyáról, magamat se tudtam volna elfogadni, ahogy az említett filozófust sem, ha nem tettem volna meg mindent annak érdekében, hogy erről minden fontosat, ahol csak tudom, ahol csak lehet, elmondjam. Anyáknak és nagyanyáknak. És a diákoknak, akik belejutnak élethelyzetekbe, amelyekben ezekre a tudásokra szükségük lesz. Fiataloknak, akiket ma már az is meglep, hogy párkapcsolataikban figyelemmel tartoznak a másikra, és felelősséggel tartoznak a másikért. De belátják – akár az anya-gyerekek példákából – ennek összetettségét. Egy ember mindig annak tartozik a legnagyobb figyelemmel és legőszintébb szolgálattal, aki a legjobban rászorul (és belátják a fiatalok, hogy ez párkapcsolatukra is vonatkozik). Ahogy soha nem volt kérdéses nekem a fiammal, miután ketten voltunk az ideális hármassal helyett, hogy nekem dolgom a hozzá alkalmazkodás akkor is, ha nehezemre esik, lett egy nyugalom, elmélyülést igénylő, a dolgokkal hosszas, alapos foglalkozásra képes gyerekek. Én pedig, aki egy társaságkedvelő, nyitott ember voltam, mert mellette másfajta életet éltem, meglepő „ajándékkal” lepett meg az élet, a szemléletemben bekövetkezett változás miatt. A kettesben más tempót vett életünknek köszönhetően.

Az értelmiségi létből – jó esetben – akkor következik egy jól érzékelhető társadalmi hatás, ha meghatározója tud lenni a személyesség, az ismertség, a hitelesség. És ezt ott élheti át az ember, ahova tartozik – ahol született, ahol élt, ahol él. Azokon a helyeken – földrajzilag is –, ahol megírhatná a maga szerelmes földrajzát.